

ATROF-MUHIT VA EKOLOGIYA: MUAMMOLAR, OQIBATLAR VA YECHIMLAR

Arziqulov Sharof Baxodir o'g'li.

*Alfraganus Universiteti, Iqtisodiyot fakulteti, Moliya va moliyaviy
texnologiyalar yo'nalishi, 4-kurs talabasi.*

Kirish: Atrof-muhit va ekologiya masalalari bugungi kunda global miqyosda eng dolzarb muammolardan biriga aylangan. Inson faoliyati, jumladan sanoatlashuv, shaharsozlik va tabiiy resurslardan me'yoridan tashqari foydalanish, tabiatga jiddiy zarar yetkazmoqda. Ushbu zarar natijasida iqlim o'zgarishi, ifloslanish, o'rmonlarning yo'qolishi va boshqa ekologik muammolar yuzaga kelmoqda. Bu tezisda atrof-muhitga tahdid soluvchi asosiy muammolar, ularning oqibatlari va ularni hal qilish yo'llari tahlil qilinadi.

Atrof-muhitga tahdid soluvchi asosiy muammolar:

Sanoat korxonalari, avtomobillar va energetika sektori havo sifati pasayishiga katta hissa qo'shmoqda. Atmosferaga chiqarilayotgan karbonat anhidrid (CO₂) va boshqa issiqxona gazlari global isishga sabab bo'lib, iqlim o'zgarishini tezlashtirmoqda.

Kimyoviy moddalar va chiqindilarning suv havzalariga tashlanishi ichimlik suvini ifloslantirmoqda. Bu esa millionlab odamlarning sog'lig'iga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Suv resurslarining kamayishi qishloq xo'jaligi va energetikaga ham ta'sir qiladi.

O'rmonlarning kesilishi bioxilma-xillikni kamaytirib, tabiiy ekotizimlar buzilishiga olib kelmoqda. Tuproqning degradatsiyasi esa oziq-ovqat xavfsizligini xavf ostiga qo'yimoqda.

Plastik chiqindilarning qoldiqlari okean va quruqlikda katta ifloslanish manbasiga aylanmoqda. Har yili dunyo okeanlariga 8 million tonnadan ortiq plastik chiqindi tushadi, bu esa dengiz hayvonot dunyosiga katta zarar yetkazmoqda.

Global isish sababli muzliklarning erishi, dengiz sathining ko'tarilishi va qurg'oqchilik kabi tabiiy ofatlar ortib bormoqda. Bu esa ko'plab hududlarda oziq-ovqat va suv ta'minotiga tahdid solmoqda.

Havo va suvning ifloslanishi, shuningdek kimyoviy moddalar ta'siri inson salomatligiga jiddiy zarar yetkazmoqda. Kasalliklar, xususan, o'pka va yurak kasalliklari hamda saraton holatlari ko'paymoqda.

Hayvonot va o'simliklar turlarining yo'qolishi ekotizimlar barqarorligini zaiflashtirib, global oziq-ovqat zanjirini buzmoqda.

O'zbekistonda ekologik siyosat:

O'zbekistonda ekologiyani muhofaza qilish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. 2023-yilda Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi tomonidan qabul qilingan qarorlar va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda loyihalar amalga oshirilmoqda.

O'zbekistonda ekologiya masalasi so'nggi yillarda dolzarb muammolardan biri bo'lib kelmoqda. Mamlakatning geografik joylashuvi, iqlimi va iqtisodiy rivojlanishining o'ziga xos jihatlari ekologik vaziyatga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Quyida O'zbekistondagi ekologik muammolar va ularni hal qilish yo'llari haqida umumiy ma'lumot keltiriladi.

Orol dengizining qurishi mintaqadagi eng jiddiy ekologik falokatlardan biridir. Suvning katta qismi qishloq xo'jaligida paxta ekinlarini sug'orish uchun yo'naltirilgani natijasida dengiz hajmi 1960-yillardan beri keskin kamayib ketdi. Bu quyidagilarga olib keldi:

- Iqlim o'zgarishlari (mintaqaning isib ketishi va qurg'oqchilikning kuchayishi).
- Tuproqning sho'rlanishi va unumdorlikning pasayishi.
- Sog'liq muammolari (nafas olish kasalliklari va allergiyalar).

Yirik sanoat korxonalari, transport vositalari va ko'mir bilan ishlaydigan issiqlik elektr stansiyalari sababli havo ifloslanishi muammosi mavjud. Ayniqsa, Toshkent, Farg'ona vodiysi va boshqa yirik shaharlarda atmosfera ifloslanishining yuqori darajasi kuzatiladi.

O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligiga katta e‘tibor beriladi, lekin noto‘g‘ri sug‘orish texnologiyalari va yerning intensiv ishlatilishi tuproq degradatsiyasiga olib kelmoqda. Bu, ayniqsa, paxta maydonlarida keng tarqalgan muammo hisoblanadi.

O‘rmonlar va cho‘llar keskin qisqarishi, noqonuniy ovchilik va mintaqaning tabiiy muhitining o‘zgarishi hayvonot va o‘simlik dunyosiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ayrim mahalliy turlar yo‘qolib ketish xavfi ostida qolgan.

Shahar va qishloqlarda chiqindilarni to‘g‘ri boshqarish va qayta ishlash tizimlari yaxshi rivojlanmagan. Ko‘p hollarda chiqindilar noto‘g‘ri joylarda yig‘iladi yoki yoqiladi, bu esa ekologik va sog‘liq muammolarini keltirib chiqaradi.

Toshkent va boshqa yirik shaharlarda havo ifloslanishi darajasi oshib bormoqda. Transport vositalaridan chiqayotgan gazlar, sanoat korxonalarining chiqindilari va issiqlik elektr stansiyalarining faoliyati atmosfera sifatiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Havo ifloslanishi ayniqsa bolalar va keksalarda nafas olish tizimi kasalliklariga olib kelmoqda.

Muammolarni hal qilish yo‘llari:

Quyosh, shamol va geotermal energiyadan foydalanish havo ifloslanishini kamaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Energiya ishlab chiqarishda ekologik toza texnologiyalarni joriy qilish muhimdir.

Plastik va boshqa chiqindilarni kamaytirish, ularni qayta ishlash va chiqindilarni to‘g‘ri boshqarish muhim ahamiyatga ega. Mamlakatlar chiqindilarni boshqarish bo‘yicha samarali siyosatni ishlab chiqishi lozim.

O‘rmonlarni tiklash, himoya hududlarini kengaytirish va tabiatni muhofaza qilish bioxilma-xillikni saqlashda muhim ahamiyatga ega.

Ekologik ongni oshirish va odamlarni atrof-muhitni asrashga undash orqali ekologik muammolarni kamaytirish mumkin. Bu maqsadda ta‘lim va targ‘ibot dasturlarini amalga oshirish kerak.

Xulosa:

Atrof-muhit va ekologiya muammolari insoniyat kelajagi uchun jiddiy tahdid bo‘lib, ularni hal qilish uchun har tomonlama choralar ko‘rish zarur.

O‘zbekistonda ekologik muammolar jamiyatning turli sohalariga jiddiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Aral dengizining qurishi mintaqadagi eng yirik ekologik falokatlardan biri sifatida e‘tirof etilib, iqlim o‘zgarishi, tuproq sho‘rlanishi va sog‘liq muammolari kabi qator salbiy oqibatlarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu hududni tiklash bo‘yicha xalqaro va milliy loyihalar amalga oshirilayotgan bo‘lsa-da, bu masala uzoq muddatli va izchil yondashuvni talab etadi. Shuningdek, sanoat rivojlanishi va transport vositalarining ko‘payishi atmosferaning ifloslanishini kuchaytirib, shaharlar aholisining sog‘lig‘iga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Mamlakatdagi chiqindilarni boshqarish tizimi ham dolzarb masalalardan biri bo‘lib, u ko‘p hollarda zamonaviy talablarga javob bermaydi. Noto‘g‘ri boshqarilgan chiqindilar ekologik muhitni ifloslantirib, tuproq va suv resurslariga zarar yetkazmoqda. Suv resurslarining kamayishi va qishloq xo‘jaligida yerlarning noto‘g‘ri ekspluatatsiyasi esa tuproq unumdorligining pasayishiga olib kelmoqda. Ushbu muammolarni hal qilish uchun ilg‘or texnologiyalarni joriy etish va resurslarni tejashga yo‘naltirilgan strategiyalar ishlab chiqilishi zarur.

Ekologik barqarorlikka erishish — bu nafaqat milliy, balki insoniyatning global maqsadidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- ❖ Meadows, D.H. *The Limits to Growth*. New York: Universe Books, 1972.
- ❖ United Nations Environment Programme (UNEP). *Global Environmental Outlook 6 (GEO-6)*. Cambridge University Press, 2019.
- ❖ Stern, N. *The Economics of Climate Change: The Stern Review*. Cambridge University Press, 2006.
- ❖ O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo‘mitasining hisobotlari, 2023.
- ❖ Miller, G.T. *Living in the Environment*. Belmont: Brooks/Cole, 2007.

- ❖ IPCC. Climate Change 2023: Synthesis Report. Geneva: Intergovernmental Panel on Climate Change, 2023.